

**Dəhşət Doğuran “Xərçəng Xəstəliyi”
Azərbaycanlıların Xərçəng Xəstəliyinə Münasibəti
Həkim Jəmil Əliyev**

Mənbə: Azerbaijan International jurnalı - Aİ 3.4 (Qış 1995)
© 2003. Azerbaijan International

Azərbaycanda məsələ sağlamlıq və xəstəliklərə gəldikdə insanlara ən dəhşətli gələn “xərçəng xəstəliyi” sözüdür. Statistikanın azərbaycanlıların daha çox ürək xəstəliyindən vəfat etdiyini göstərdiyinə baxmayaraq, xərçəng xəstəliyi hələ də ən qorxulu xəstəliklərdən biri sayılır. Hər iki dildə, azərbaycan və ingilis dillərində və bir sıra digər dillərdə “xərçəng” (ingilis dilində “cancer”) sözü eyni adlı heyvan adından götürülüb. Yəqin ki, bu termin tibb lüğətinə təsadüfi, yəni yetişmiş şişin döş toxumalarında xərçəngi xatırladan forması aşkar edildikdən sonra daxil olmuşdur.

Şəkil: Azərbaycanda inşa edilməkdə olan yeni Onkoloji mərkəz.

Bu xəstəliyin adı elə qorxuludur ki, insanlar hətta onun adını çəkməkdən belə ehtiyat edirlər. Xəstəliyə belə münasibət özü ölümü daha da yaxınlaşdırır. İnsanlar o qədər qorxurlar ki, ruhdan düşərək tibbi yardım axtarmağı belə gecikdirirlər. Və bu gecikmə öz növbəsində o yerə gətirib çıxarır ki, xəstəlik

daha da ağırlaşır və artıq müalicə etmək mümkün olmur. Biz xərçəng xəstələrindən niyə bir az tez müraciət etmədiklərini soruşduqda, onlar qorxduqlarını söyləyirlər. Əslində sadəcə olaraq bunu danırırlar. Sanki xəstəliyin olduğunu danmaq onun reallığa çevrilməsinin qarşısını ala bilər. Bu bizim üçün böyük problemdir. Hər dəfə belə halla üzləşməli oluruq.

Azərbaycanda kimsə xərçəng xəstəliyinə tutulursa, bu gizli saxlanılır. Təəssüf ki, bir çox insanlar xərçəngin həqiqətən də müalicə oluna bilməsinə inanmır və onlara bu diaqnoz qoyulduqda ümidlərini itirirlər. Ölkəmizdə və həmçinin də KSR-da (Keçmiş Sovet Respublikalarında) həkimlər adətən xəstələrinə onlarda xərçəng xəstəliyinin olduğunu bildirmirlər. Bu, xərçəngin əvvəllər tamamilə müalicə olunmaması faktı ilə bağlıdır. Həkimləri narahat edən odur ki, xəstəyə onda xərçəng xəstəliyi diaqnozunun qoyulmasını birbaşa demək onun erkən ölümünə səbəb ola bilər, belə ki, bu insanın depresiyaya

düşməsinə səbəb olar ki, bu da öz növbəsində onun immunitet sisteminin müqavimət gücünü daha da zəiflədə bilər. Bir qayda olaraq həkimlər bunu xəstənin ən yaxın qohumuna deyirlər.

Bu paradoksal bir vəziyyət yaradır. Xəstələrə onların xərçəng xəstəliyinə tutulduğu çox nadir hallarda bildirilir və beləliklə də, hətta onlar həmin xəstəlikdən müalicə olunub sağaldıqları halda belə məhz xərçəng xəstəliyindən müalicə olunduqlarından heç xəbərləri belə olmur. Digər tərəfdən isə, kimsə xərçəng xəstəliyindən vəfat edərsə, onda xərçəng xəstəliyinin sağalmazlığı barədə söz-söhbət daha da artır. İnsanlar heç vaxt onkologiyanın uğurları haqda danışmır, amma hər bir kəs sizə onun uğursuzluqları barədə danışa bilər.

Döş Vəzi və Ağciyər Xərçəngi Ən Çox Yayılmış Haldır

Azərbaycanda 7 milyonluq əhalinin hər il təxminən 10000-inin xərçəng xəstəliyindən ziyan çəkdiyi qeydə alınmışdır. Hazırda bu rəqəm 40000-dir.

Qadınlar arasında döş vəzi xərçəngi daha çox yayılmışdır. Təəssüf ki, bu tip xərçəngin sayının artması nəzərə çarpır. Bunun səbəbləri çoxdur. Şübhəsiz ki, bu səbəblərin bəziləri ərzaqla və ətraf mühitin çirklənməsi ilə əlaqədardır. Sübut olunmuşdur ki, ərzaqla birlikdə 700 karsinogen elementi insan orqanizminə daxil olur. Bu çox vaxt ərzağın saxlanması və istehsalı zamanı baş verir. Həmçinin sübut olunmuşdur ki, xərçəng xəstəliyi kərə yaği istifadə edənlər arasında bitki yaği istifadə edənlərdən 10 dəfə çox yayılmışdır.

Kişilər arasında ən çox yayılan növ ağciyər xərçəngidir. Bu əsasən onların çox siqaret çəkmələri ilə bağlıdır. Bağırsaqlarda xərçəng xəstəliyinin çox yayılmış hal olmasına baxmayaraq, qaraciyər xərçəngi hallarına çox rast gəlinmir. Mədə xərçəngi Rusiyada olduğu kimi geniş yayılmamışdır. Bu, çox güman ki, ənənəvi olaraq qida rasionumuza bütün il boyu meyvə və tərəvəzin daxil olması ilə əlaqədardır.

Əvvəllər kolxozlarımızda meyvə-tərəvəzin becərilməsində müxtəlif növ həşəratlar əleyhinə maddələr, gübrələr istifadə olunurdu. Hətta bəzi kimyəvi maddələr burada Azərbaycan fabriklərində istehsal edilirdi. Xoşbəxtlikdən bu gün onlar çox baha və defisit olduğundan onlardan çox istifadə olunmur. Fabriklər indi onları çox az həcmdə istehsal edir. Gübrələr qaraciyər xəstəliklərinə səbəb olur ki, bunlar da xərçəng xəstəliyi təhlükəsi yaradır.

Əlbəttə ki, dünyada hələ heç kim xərçəngi törədə bilən bütün amilləri müəyyən etməyə müvəffəq olmamışdır. Bu ümumbəşəri bir sirdir. Səbəbləri tapsaq, onda dəqiq müalicəni də tapa bilərik.

Onkoloji Mərkəz

Naxçıvan, Gəncə, Əli Bayramlı, Lənkəran, Mingəçevir, Sumqayıt və Bakının özündə 9 regional onkoloji xəstəxanalar olmasına baxmayaraq, bütün respublika üzrə yeganə

onkoloji mərkəz Bakıda yerləşir. Bizim mərkəz bütün bu xəstəxanaların fəaliyyətini tənzimləyir. Burada 350 çarpayı vardır.

Mərkəzimizdə 80 həkim və 70 tədqiqatçı çalışır. Mütəxəssislərimiz çox bacarıqlıdır. Onların arasında 11 nəfər onkologiya üzrə elmlər doktoru, 35 nəfər isə tibb elmləri namizədi dərəcəsinə almışdır. Alimlərin çoxu Moskva, Leninqrad (İndi Sankt-Peterburq) və ya Kiyevdə (Ukrayna) təhsil almışlar. Moskvada yerləşən Onkoloji Mərkəz dünyada ən böyük mərkəzdir.

Əlbəttə ki, respublikamızda ilkin onkoloji təlim almaq mümkün idi, ancaq həkimlərin çoxu daha təlimli və bacarıqlı olmağa çalışırdı və Sovet dövründə ən yaxşı yol Rusiyada təhsil almaq idi. Xarici ölkələrə getməyə imkanımız yox idi. Mən özüm Moskvada təhsil almışam və orda özümü bu sahədə inkişaf etdirmək üçün yaxşı şərait olduğundan, kifayət qədər uzun müddət Moskvada yaşamışam.

Mərkəzimizin əsas məqsədi xərçəng xəstəliyini tez müəyyən etmək və profilaktik tədbirlər görməkdir. Həmçinin tədqiqat aparmaq üçün eksperimental laboratoriyamız da vardır. Hazırda siçan, siçovul və su iti üzərində qaraciyər xərçənginin yaranma faktoru kimi müəyyən edilmiş B hepatiti ilə (qaraciyər soyuqdəyməsi) bağlı özünəməxsus eksperimentlər aparırıq.

Yeni Onkoloji Mərkəz Tikilməkdədir

Xərçəng keçmiş Sovet İttifaqında geniş yayıldığından, 10 ildən çox bundan qabaq Sovet Nazirlər Şurası bütün Qafqaz üçün əsas onkoloji mərkəz açılması barədə qərar qəbul etdi. O vaxt respublikamızın indiki prezidenti Heydər Əliyev 1984-85-ci illərdə bu mərkəzin Azərbaycanda tikilməsi təşəbbüsünü irəli sürdü. Tikintiyə 1986-cı ildə başlandı. Bina tikintisi başa çatdıqdan sonra, 80000m³ sahəsi olmaqla bütün respublikada ən böyük kompleks olacaqdır.

Təəssüf ki, Sovet İttifaqının parçalanması ilə əlaqədar olaraq, tikinti dayandırılmalı oldu. Əlbəttə ki, tikinti üçün ayrılan maliyyə vəsaiti də birdən kəsildi. İndi, artıq müstəqillik qazandığımızdan 4 il sonra rəhbərlər tərəfindən yenə də bu layihənin davam etdirilməsinə təşəbbüs göstərilmiş və tikintinin davam etdirilməsi üçün tender elan edilmişdir. İnanırıq ki, Türkiyə tərəfindən kredit artırılacaqdır. 50 milyon dollar dəyərində müasir texnologiya əldə etməyi planlaşdırırıq.

Bu yaxınlarda Anderson adına Hyuston Onkoloji Xəstəxanasında oldum. Heç vaxt belə bir onkoloq haqda eşitmədiyimdən, onun kim olduğu haqda soruşdum və öyrəndim ki, o xəstəxanaya sərmayə qoymuş bir pambıq bisnesmeni olmuşdur. Bizim Azərbaycanda bu gün məhz belə sərmayəçilərə ehtiyacımız vardır.

Xərçəng Xəstəliyinin Müalicəsi

Əvvəllər bizim hətta xərçəngə qədərki vəziyyətlərə diaqnoz qoymaq üçün çox yaxşı üsullarımız var idi. Mamoqrafiyadan, rentgen şüalarından, ultrasəsdən, endoskopiyadan, nüvə maqnetik rezonans tamoqrafiyasından (MRİ), tamoqrafiyadan (CT köçürmə),

termoqrafiyadan və iridologiyadan istifadə edirdik. İndi isə, bizdə artıq bu proqramların bir çoxu yoxdur. Hətta əvvəllər adi sayılan və zəmanətlə göstərdiyimiz xidmətləri bu gün davam etmək baxımından məhdud imkanlara maliklik. Avadanlığımızın çoxu ya köhnəlmiş, ya da ki, sıradan çıxmışdır. Çox vaxt bizdə ya lent ya da reaktiv olmur.

Məsələn, mamogramlar üçün bir rentgen aparatımız var, amma onun lenti yoxdur. Rentgen aparatımız 1956-cı ildən qalmadır. Endoskopik avadanlıq 2000 müayinə üçündür, amma bizdə olan aparat 4000 dəfə işlənmişdir. Bronxial, ağciyər, mədə və bağırsağ orqanlarını müayinə etmək üçün yalnız 4 endoskopik aparatımız vardır. Bundan başqa avadanlığın mütəmadi təmiri məsələsi də vardır ki, bunun üçün də maliyyə vəsaiti tələb olunur. Məsələn, binamızda liftlərin bir çoxu uzun müddət işləmədiyindən xəstələr pilləkanları asta-asta çıxmalı olur və ya onları 7-ci və ya 8-ci mərtəbədəki palatalarına xərəkdə aparmalı oluruq. Həkimlər də yuxarı mərtəbələrə pilləkanla çıxmalı olurlar.

Digər bir çatışmazlıq isə xidmətlərimizi əsas şəhərlərdən kənarında göstərə bilməməyimizdir. Bu əvvəllər elə də böyük problem deyildi, amma müharibə nəticəsində şəhərlərdə və rayonlarda yaşamış və tibbi xidmətlər almağa imkanı olmuş insanlar indi magistrəl yoldan çox kənarında, qurduqları çadır düşərgələrində və ya sığınacaqlarda yaşayır.

Sovet sistemi dövründə biz respublikamız daxilində dövlət müəssisələrinə mütəmadi olaraq səfərlər edirdik. Bu sadəcə bizim ümumi səhiyyə planımızın bir hissəsi idi. İndi isə lazımi vəsaitlərimiz yoxdur. Bu faciədir. Xərçəng və bir sıra ölüm təhlükəli xəstəliklər zamanı profilaktika və xəstəliyin tez aşkar edilməsi həddindən çox vacibdir.

Döş Vəzi Xərçənginin Müalicəsi

Döş vəzi xərçəngi zamanı əgər xəstəliyi ilkin mərhələsində aşkar edə bilsək, onda mastektomiya (şişin kənarlaşdırılması) həyata keçiririk. Qadınlar döşlərini itirmələrini böyük faciə hesab edirlər, lakin yaşamaq istəyirlərsə, onların başqa seçimi yoxdur. Lazım gəldikdə kimyəvi terapiyadan da istifadə edirik. Bundan daha müasir üsul vardır ki, bu da lazer vasitəsi ilə yalnız yoluxmuş hüceyrəni götürməkdir. Ümid edirik ki, təzə mərkəzimizdə bunu etmək üçün bizdə də belə avadanlıq və şərait olacaqdır.

Xərçəng Xəstəliyinin Statistik Göstəricisi Aşağı,

Bu Xəstəliyə Tutulanların Sayı isə Yuxarıdır

Rəsmi olaraq, müstəqillik əldə etdiyimizdən bəri, xərçəng xəstəliyinə tutulan xəstələrin sayı nisbətən azalmışdır. Üzdə statistikanın bu göstəricisi ümid vericidir, amma xəstəxanaya qəbul edilən xəstələrin sayına baxmaqla bu xəstəliyin nə dərəcədə yayıldığını müəyyən etmək düzgün deyildir. Xəstəxanaya gətirilən xəstələrin sayının az olması xərçəng xəstəliyinin azaldığı demək deyildir. Əslində bəlkə də, belə xəstələrin sayı artmışdır. İnsanlar indiki dövrdə daha çox stres keçirirlər.

Xəstəxanalara belə xəstələrin gəlməsi ona görə azdır ki, onların əvvəllər pulsuz olan müalicəni indi öz hesablarına etməyə imkanları çatmır. İndi ambulator xəstələr üçün alınan haqq 15000 manatdır (təxminən 3 dollar). Mamogramın dəyəri 6 dollardır. Bir

kurs kimyəvi terapiya 300 dollardır və bunu da normal olaraq 6 dozada edilməsi tələb olunur. Bu bir qərblə üçün ucuz səslənə bilər, ancaq Azərbaycanda dövlət işçisinin orta aylıq əmək haqqı ayda 10-15 dollardan azdır və belə ki, hətta xəstənin yaxınları ehtiyat üçün saxladıkları bütün pulları bir yerə yığsalar belə, bu müalicəni etməyə imkanları çatmaz.

İnsanlar təbii olaraq digər müalicə yolları axtarırlar. Bura ölkəni bürümüş ekstrasens müalicəsi də daxildir. Ekstrasenslər daha ucuz başa gəlir və buna görə də insanlar ümidlərini onlara bağlayır. Onlardan bəziləri Amerikalı ekstrasens Şeltonun metodlarından istifadə etdiklərini iddia edirlər. Mənim fikrimcə isə onların müalicəsi əsas etibarilə fırıldaqçılıqdır. Bəzi xəstələr onlar tərəfindən müalicə edildikdən sonra bizə elə ağır vəziyyətdə müraciət etmişlər ki, onların müalicəsi üçün artıq heç nə edə bilməmişik. Nəticə çox faciəvidir. Ekstrasenslər barədə televiziya da çoxlu reklamlar verilir. Bu həqiqətən də cinayətdir. Səhiyyə Nazirliyi bunu dayandırmalıdır, çünki həddindən çox insan bu yolla aldadılır.

Tədqiqata Ehtiyac

Avadanlıqdan əlavə bizim müasir tədqiqata ehtiyacımız var. Düzdür Sovet İttifaqı zamanı mövcud olan maneələr aradan götürülmüşdür, amma bizim üçün, tibb sahəsində informasiya mübadiləsi baxımından hələ də bəzi maneələr mövcuddur. Bizim sadəcə olaraq dünyada gedən ən son tədqiqatlar barədə məlumatımız yoxdur. Artıq maneələr aradan götürülmüşdür, amma bizim xaricə səfər etməmiş üçün kifayət qədər maliyyə vəsaitimiz yoxdur. Bəzilərimiz Rusiya ilə əlaqələri qoruyub saxlayır və konfranslara gedib-gəlirik. Lakin hətta təcrübəli həkimlərimizin belə məvacibi ayda 20 dollardan az olduğundan xaricə səfər etmək bizim üçün qeyri-mümkündür. Hətta rus elmi jurnalları və mütəmadi olaraq elmi icmal almırıq. Hər şey pulludur. Mahiyyət etibarilə hələ də informasiya blokadasının qurbanıyıq. Biz özümüzün "Azərbaycan Onkologiya və Əlaqəli Elmlər Jurnalı"-nı dərc etmək istərdik, amma bu işə başlamaq üçün nə kompüterlərimiz, nə də ki, disklərimiz var.

Bütün bu çətinliklərə baxmayaraq, səbrlə yenə də onkologiya sahəsinə ciddi töhfələr bəxş edə biləcəyimiz iqtisadi cəhətdən əlverişli günü gözləyirik.

Tanınmış alim həkim Cəmil Əliyev Azərbaycanda Milli Onkologiya Mərkəzinin direktorudur. O, onkologiyaya dair 10 monoqrafiyanın və təxminən 200 məqalənin müəllifidir. Tibb universitetinin rektoru həkim Əhliman Əmiraslanovun da bu məqalədə əməyi olmuşdur.

Tərcümə: Ülviyyə Məmmədova

Yoxladı: Gülnar Aydınmırova

Redaktə etdi və veb üçün hazırladı: Aynurə Hüseynova